

УДК 378.147

КРОСКУЛЬТУРНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ І КУЛЬТУРНИЙ ІНТЕЛЕКТ ПЕДАГОГА ЯК УМОВА ЕФЕКТИВНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Дем'яненко О.Є.

Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського

У статті досліджено важливість формування кроскультурної компетентності й різні аспекти розвитку культурного інтелекту педагога в сучасному багатокультурному суспільстві. Аналізуються підходи до дослідження культурної різноманітності в освітніх системах. Розкрито необхідність підготовки спеціалістів з розвинутим культурним інтелектом, які будуть здійснювати професійну діяльність у кроскультурному освітньому просторі. Сучасний педагог має бути готовий до здійснення комунікації в поліетнічному освітньому середовищі з урахуванням культурно-специфічних і етнопсихологічних особливостей представників різних культур на основі принципів толерантності. Автор розглядає використання «культурних асиміляторів» як ефективного способу розвитку культурної свідомості та інтелекту.

Ключові слова: полікультурний освітній простір, міжкультурна комунікація, культурний інтелект, кроскультурна компетентність, культурний асимілятор.

Постановка проблеми. Умови сьогодення в якості основних кваліфікаційних вимог до сучасного педагога визначають знання засад полікультурної освіти, уміння навчати і виховувати з урахуванням культурних відмінностей дітей, що робить актуальним розвиток у педагога такої особливої здатності, яку можна визначити як «культурний інтелект».

Очевидно, що особливості розвитку і функціонування освітньої системи залежать і визначаються особливостями культурного та соціального контекстів, так як сама по собі система освіти є невід'ємною частиною культури. Будь-які соціокультурні зміни автоматично призводять до змін освітньої системи, а зміни в системі освіти нерідко істотно детермінують загальнокультурні процеси, тобто система освіти певним чином виконує стабілізуючу функцію. Освітня система, безперечно, є репродуктивним каналом, через який кожна культура відтворюється і розвивається. Тому в рамках кроскультурної дидактики слід звертати увагу на основні підходи щодо дослідження культурного різноманіття, які в подальшому будуть використовуватися у рамках системних освітніх розробок.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Процеси, які могли так чи інакше сприяти ефективному навчанню з урахуванням культурних особливостей тих, хто навчається, вивчалися в роботах таких відомих зарубіжних (Дж. Бенкс, М. Беннет, Р. Бріслін, Г. Ладсон-Біллінгс, К. Кушнер, Г. Тріандіс, П. Ерлі, Сун Анг та Е. Мосаковські) й вітчизняних (В. Болгаріна, Л. Голік, І. Гудзик, М. Красовицький, Л. Пуховська, Н. Якса) науковців.

Так, Г. Ладсон-Біллінгс ввела поняття «культурно-релевантна педагогіка», методологія якої охоплює чутливість до культурних нюансів, можливість інтеграції культурного досвіду, розуміння освітнього середовища. За Р. Ладсон-Біллінгс, можна виділити такі основні складові культурно-релевантної педагогіки:

1. Усвідомлення власної ідентичності в полікультурному освітньому середовищі.
2. Вивчення і впровадження передового досвіду в даній сфері.
3. Розвиток таких показників як стилі навчання, стилі викладання, врахування культурної

варіативності психологічних процесів, таких як: мотивація, цінності, специфіка комунікації.

4. Навчання (специфіка мультикультурного освітнього контенту і мультикультурної освітньої комунікації).

5. Принципи конструктивної взаємодії викладачів і тих, хто навчається [8].

Е. Холл пропонує контекстний підхід, учений розрізняє просторово-темпоральні домінуючі в різних культурах, а також диференціює культури згідно контексту комунікації. У цій концепції виділено дві системи сприйняття часу: монохронічне і поліхронічне. Науковець звернув увагу, що всі культури в міжособистісному спілкуванні використовують якісь невисловлені, приховані правила, які важливі для розуміння подій та міжособистісної поведінки. Культури розрізняються своїм «читанням контексту», використанням прихованої інформації, що містить у собі кожна ситуація. Чим більше контекстуальної інформації необхідно для розуміння соціальної ситуації, тим вища складність культури. А чим вище складність культури, тим відповідно важче «чужинцям» правильно зрозуміти і оцінити соціальну ситуацію [6].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Спостереження засвідчують, що полікультурне середовище, як і полікультурна освіта вже є реальністю, з якою викладачі повинні практично щодня взаємодіяти. Як наслідок, багато уваги приділяється в наукових роботах методичного характеру формуванню міжкультурної (кроскультурної) компетентності педагога, а також важливості розвитку культурного інтелекту педагога.

Проте досі не існує повного переліку міжкультурних компетенцій у професійному стандарті педагога, відповідно, саме це може бути причиною системного нерозуміння і розмаїття концепцій формування міжкультурної компетенції викладача. Припускаємо, що, по-перше, компетенції повинні формуватися, ґрунтуючись на основних підрозділах кроскультурної дидактики. Вони також мають розподілятися на професійні, загальнокультурні й соціально-особистісні компетенції. Безумовно, слід брати до уваги той факт, що міжкультурні компетенції, що формуються в рамках підготовки спеціалістів на педа-

гогічних спеціальностях будуть менш відхилені в предметну сферу, на відміну від інших спеціальностей. Рівень вимог до компетенцій «бакалаврів» суттєво відрізнятиметься від рівня вимог до компетенцій «магістрів».

Головною метою цієї роботи є розгляд деяких аспектів формування кроскультурної компетентності й толерантності як невід'ємної складової професійної компетенції викладачів, використання методу культурних асиміляторів з метою розвитку культурного інтелекту педагогів.

Виклад основного матеріалу. Кроскультурні компетенції можна визначити як здатність застосовувати знання, вміння успішно діяти на основі практичного досвіду під час вирішення певних завдань у процесі кроскультурної комунікації. Проблематикою, пов'язаною з міжкультурною компетенцією займається чимало дослідників, а саме: М. Беннет, О. Гулинська, Ю. Караулов, Т. Колосовська, Н. Лебедева, Т. Олинець, Ю. Соркін, Р. Тріандіс та інші.

Мультикультурна компетентність, як ключова якість в структурі професійно-педагогічної компетентності, представляє її як «складний психологічний конструкт», що охоплює три основні компоненти:

1) культурно-когнітивний (знання про свою та іншу культури; знання основ мультикультурної комунікації; знання технік запобігання і вирішення міжкультурних конфліктів; методична підготовленість до роботи у мультикультурному колективі тощо);

2) ціннісно-особистісний (розвинена система гуманістичних цінностей і ціннісних орієнтацій, що відповідають принципам мультикультурності; позитивна етнічна самоідентифікація; толерантність свідомості);

3) мотиваційно-діяльнісний (сформованість навичок міжкультурної взаємодії; володіння методами педагогічної роботи в мультикультурному колективі; гуманістично орієнтований стиль педагогічної взаємодії тощо) [1, с. 16].

Безумовно, кроскультурна компетентність формується на основі розвинутого культурного інтелекту. Концепція культурного інтелекту (cultural intelligence) вперше була розроблена П. Ерлі та Е. Мосаковські, які під культурним інтелектом розуміють здатність особистості ефективно взаємодіяти з представниками різних культур, розпізнавати незнайомі сигнали, що можуть трактуватися по-різному, отримувати необхідні знання про культурні особливості, передбачати наслідки своїх слів і дій під час комунікації з представниками інших культур і вести себе в даному контексті конструктивно [5].

На наш погляд, генезис кроскультурної компетентності складається з розвинутого культурного інтелекту, адекватного самоаналізу, соціального аналізу та управління міжособистісними відносинами. Адже розвинутий культурний інтелект – це та складова особистості, яка дозволить їй швидко адаптуватися в полікультурних умовах. Так для викладачів, які працюють у полікультурному просторі, розвиток культурного інтелекту є однією з обов'язкових складових професійної компетентності. З точки зору конструктивного підходу до навчання у кроскультурному середовищі розвинений культурний

інтелект дозволить визначити особистісні та культурні особливості студента (культурно-когнітивний профіль особистості) і змодельовати для нього правильну освітню траєкторію з відповідним стилем навчання, адекватними методами і навчальним контентом.

У кроскультурному освітньому просторі важливо брати до уваги: функції культурного інтелекту; методи розвитку культурного інтелекту; методи вимірювання культурного інтелекту; культурний інтелект та його функціональну роль в освітньому процесі.

Одними з ефективних методів розвитку культурного інтелекту педагога є міжкультурний тренінг і культурний асимілятор. Досвід використання методу культурного асимілятора (cultural assimilator) висвітлено в роботах зарубіжних учених Р. Альберта, М. Беннета, Р. Брісліна, К. Кушнера, Г. Тріандіса. Використання методу культурного асимілятора у процесі навчання іноземної мови та підготовці майбутніх фахівців розглядають українські дослідники І.В. Ляшенко, І.П. Сінельник, М.А. Шиловська.

На наш погляд, для найбільш швидкої адаптації педагогів було б доречно застосовувати культурний асимілятор, спрямований на адаптацію до навчання у полікультурному середовищі. За допомогою культурного асимілятора представників однієї культури поміщають в моделі поведінки, соціальні положення, звичаї, уклад, цінності іншої культури.

Як наголошує Т.Г. Стефаненко, культурний асимілятор – це навчання людини прийомам аналізу ситуацій з точки зору членів чужої культури, їх бачення світу, підвищення міжкультурної чутливості. Культурні асимілятори є конструкторами набору життєвих ситуацій, в яких взаємодіють представники інших культур і відбувається практичне програвання ситуацій в письмовій або усній формі. Зазвичай пропонується декілька інтерпретацій їх поведінки, добираються такі ситуації, в яких в крайньому ступені виражені відмінності між культурами. У ситуаціях розкриваються взаємні міжкультурні та етнокультурні стереотипи, звичаї, специфіка невербальних засобів спілкування [2, с. 221].

Оскільки мета даного методу полягає в тому, щоб навчити людину сприймати ситуацію з точки зору членів іншої групи, розуміти їх бачення світу, Р. Альберт пропонує називати цей метод «технікою підвищення міжкультурної чутливості» [3, с. 185]. Завданнями культурного асимілятора є: освоєння способів інтерпретації поведінки людей представниками чужих культур; переживання своїх емоційних реакцій в обставинах міжетнічної взаємодії та їх коригування; формування установок на толерантну поведінку в іншому культурному середовищі.

Культурний асимілятор для викладачів передбачає моделювання ситуацій, в яких взаємодіють представники двох культур, а також інтерпретацію їх поведінки. При підборі ситуацій враховуються особливості поведінки студентів і викладачів, відомі в кроскультурній дидактиці. Асимілятор може бути розроблений як для педагогів, які працюють з студентами, представниками різних культур, щоб мінімізувати культурний шок та підвищити ефективність процесу навчання.

ня, так і для викладачів, які здійснюють процес навчання он-лайн.

Щоб подолати розбіжності у поглядах на освіту в різних культурах, Г. Хофстеде пропонує два рішення: навчити викладачів працювати в полікультурному середовищі, або навчити студентів вчитися в іншому культурному контексті. Міжкультурна компетентність викладача, який працює з полікультурною аудиторією, повинна формуватися з урахуванням: психолого-дидактичних проблем у кроскультурному контексті; культурологічної специфіки добору навчальних посібників та середовищ; національної специфіки навчального контенту; національної специфіки форм навчальної комунікації. Міжкультурна компетентність викладачів може формуватися за допомогою різного роду програм підвищення кваліфікації, включаючи техніки культурного асимілятора [7].

Група дослідників на чолі з Р. Брісліном намагалася створити універсальний культурний асимілятор, який би допоміг адаптуватися до будь-якої чужої культури. На основі досвіду створення вузькоорієнтованих культурних асиміляторів і роботи з різноманітними тренінговими групами вони прийшли до висновку, що такої мети можна досягти, тому що ті, хто потрапляє в інше культурне середовище, проходять через подібні етапи адаптації та налагодження міжособистісних контактів.

Багаторічне використання культурних асиміляторів підтвердило, що вони є ефективним засобом зменшення впливу негативних стереотипів, передачі інформації про відмінності між культурами, полегшення міжособистісних контактів у іншому культурному оточенні і, в кінці кінців, вирішення поставлених завдань [4].

Безумовно, в умовах активної взаємодії диференційованих національних культур структура системи освіти кожної з них знаходиться під впливом двох протилежно спрямованих векторів розвитку. З одного боку, структура будь-якої системи освіти неминує детермінована специфічними соціокультурними чинниками. З іншого боку, кожна національна система освіти зазнає

вплив процесів світової культурної інтеграції, а також вимог, що пред'являються сучасним суспільством. Проте, кроскультурний процес навчання, так чи інакше, буде супроводжуватися деяким культурним шоком. Причини культурного шоку в тому, що кожна культура є знаковою системою. В рамках своєї культури, володіючи значною кількістю культурних кодів, людина відчуває себе адекватно. Коли ж знакова система змінюється, людина часто відчуває ту чи іншу ступінь фрустрації. З точки зору теорії ціннісних відмінностей, культурний шок є не що інше, як зіткнення різних систем цінностей. Таким чином, результатом подолання культурного шоку може бути особистісний ріст, підвищення індексу толерантності, поява нових ціннісних орієнтирів, поведінкових моделей.

Висновки. Різні аспекти культурного інтелекту сприяють навчання у взаємодії й культурному спілкуванню. Важливу роль у створенні такого навчання відіграє методика навчання педагога та двосторонній зв'язок між студентами, а також між педагогом і студентами. Для кращого засвоєння навчального матеріалу студентам необхідно активно і чітко скоординувати свої погляди та досвід, що стосується культурних умов таким чином, щоб ця інформація стала частиною їх знань. Даний процес може бути реалізовано за допомогою культурного інтелекту. Зіткнувшись з новими культурними контекстами, вмотивований культурний інтелект сприяє виникненню інтересу і можливостей для аналізу інших культур і взаємодії з людьми, представниками цих культур.

Так можна виділити ознаки, які допоможуть в створенні ефективної комунікації. Викладачі на підставі наявної інформації повинні створити загальне пізнавальне підґрунтя. Розробка такої основи доступна тільки тим, хто має високий вмотивований культурний інтелект. До того ж культурний інтелект допоможе майбутнім спеціалістам в налагодженні взаємовідносин з представниками інших культур, в реалізації відповідної вербальної і невербальної поведінки, а також засвоєнні та прийнятті відповідних цінностей, звичаїв і норм чужої культури.

Список літератури:

1. Джалалова А.А. Мультикультурная компетентность русскоязычных учителей в образовательной среде Эстонии: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / А.А. Джалалова. – СПб., 2009. – 228 с.
2. Стефаненко Т.Г., Солдатенков А.Н. Мастерская «Культурный ассимилятор» / Т.Г. Стефаненко, А.Н. Солдатенков // Век толерантности. – 2001. – № 3–4. – С. 136–145.
3. Albert R.D. The intercultural sensitizer or culture assimilator: A cognitive approach / R.D. Albert // Handbook of intercultural training / Ed. by D. Landis, R.W. Brislin. New York etc.: Pergamon Press, 1983. – Vol. 2. – P. 185–217.
4. Brislin R., Worthley R., Macnab B. Cultural Intelligence: Understanding Behaviors that Serves People's Goal / R. Brislin, R. Worthley, B. Macnab // Group & Organization Management, 2006. – № 31(1). – P. 40–55.
5. Earley P.C., Mosakwski E. Cultural intelligence / P.C. Earley, E. Mosakwski // Harvard business review. – 2004, October. – P. 139–146.
6. Hall E.T. How Cultures Collide / E.T. Hall // Psychology Today. – 1976, July. – P. 67–74.
7. Hofstede G.S. Culture consequences: comparing values, behaviours, institutions and organizations across countries / G.S. Hofstede – Thousand Oaks: Sage publications, 2001. – 216 p.
8. Ladson-Billings G. (1992). Culturally relevant teaching: The key to making multicultural education work. / G. Ladson-Billings // In C. A. Grant (Ed.) «Research and multicultural education». – London, UK: Falmer Press, 1992. – P. 106–121.

Демьяненко О.Е.

Николаевский национальный университет имени В.А. Сухомлинского

КРОССКУЛЬТУРНАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ И КУЛЬТУРНЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ ПЕДАГОГА КАК УСЛОВИЕ ЭФФЕКТИВНОЙ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Аннотация

В статье исследованы важность формирования кросскультурной компетентности и различные аспекты развития культурного интеллекта педагога в современном многокультурном обществе. Анализируются основные подходы к исследованию культурного разнообразия в образовательных системах. Раскрыта необходимость подготовки специалистов с развитым культурным интеллектом, которые будут осуществлять профессиональную деятельность в кросскультурном образовательном пространстве. Современный педагог должен быть готов к осуществлению коммуникации в полиэтнической образовательной среде с учетом культурно-специфических и этнопсихологических особенностей представителей различных культур на основе принципов толерантности. Автор рассматривает использование «культурных ассимиляторов» как эффективного способа развития культурного сознания.

Ключевые слова: поликультурное образовательное пространство, межкультурная коммуникация, культурный интеллект, кросскультурная компетентность, культурный ассимилятор.

Demianenko O.E.

Mykolaiv V.O. Sukhomlynskyi National University

CROSS-CULTURAL COMPETENCE AND CULTURAL INTELLIGENCE OF A TEACHER AS A CONDITION OF EFFECTIVE PROFESSIONAL ACTIVITY

Summary

The article examines the importance of cross-cultural competence forming and various aspects of the development of a teacher's cultural intelligence in today's multicultural society. The main approaches to the study of cultural diversity in educational systems are analysed. The necessity to train specialists with well-developed cultural intelligence, who will carry out professional activities in crosscultural educational space is revealed. The modern teacher must be ready to implement communication in the polyethnic educational environment taking into account cultural-specific and ethno-psychological features of representatives of different cultures based on the principles of tolerance. The author considers the use of «cultural assimilators» as an effective way to develop cultural consciousness.

Keywords: polycultural educational space, intercultural communication, cultural intelligence, crosscultural competence, cultural assimilator.